

УДК 658.589

ДО СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ

Жидченко В. Д.,

*к.е.н., проф., зав. каф. «Економіка підприємства»
Донецького державного університету управління*

Проаналізовано стан використання виробничих ресурсів та визначено резерви стратегічного розвитку господарства регіону.

Ключові слова: *стратегія; інноваційний розвиток; виробничі ресурси; регіон.*

Проанализирован уровень использования ресурсов производства и выявлены резервы стратегического развития хозяйства региона.

Ключевые слова: *стратегия; инновационное развитие, производственные ресурсы; регион.*

The level of using production resources is analyzed and reserves of strategic development of the regional economy are determined

Key words: *strategy, innovative development, industrial resources, region*

Особливістю постіндустріального розвитку України у XXI столітті є докорінна зміна соціально-економічних умов виробництва продукції та життя населення на основі науково-технічного прогресу та новітніх знань як найбільш важливих чинників економічного розвитку суспільства і підвищення конкурентоспроможності підприємств. Саме інновації створюють умови підвищення продуктивності праці і якості продукції. Завдяки використанню нових фізико-технічних та хіміко-біологічних якостей сировини та кінцевої продукції. Створюється можливість переходу вітчизняної економіки від переважного виробництва низьких технологічних укладів до створення продуктів і технологій високого рівня. Але перехід до прогресивного розвитку суспільства гальмують відсталі виробничо-технологічні структури, низький рівень технічної бази виробництва, великий знос основних засобів, нестача фінансових ресурсів тощо. На цій застарілій структурно-виробничій основі та витратно-ціновій конкурентоспроможності не може зростати товарообмін із зовнішнім світом. Тому у фахівців та інвесторів визрів висновок, що альтернативи інноваційному розвитку суспільства немає. Інноваційна стратегія розвитку України має стати головною умовою підвищення конкурентоспроможності господарства і фундаментом значного покращення життя населення.

Залежно від стратегії, науковці [1, с. 258] виділяють чотири типи фірм-новаторів: віоленти, комутанти, патієнти та експлеренти. Віолентна стратегія характерна для підприємств великого стандартизованого виробництва, яке масово випускає якісну продукцію за низькими цінами. Патієнтна (нішова) стратегія передбачає вузьку спеціалізацію виробництва – випуск продукції для малого кола споживачів за «дорогою» ціною, кого не влаштовує звичайна продукція. Комутантна (з'єднуюча) стратегія виробництва задовольняє потреби

у новій продукції звичайних суб'єктів бізнесу місцевого масштабу. Перевагою цієї стратегії є краще пристосування виробника для задоволення незначних за обсягом потреб конкурентного споживача. Експлерентна (первісна) стратегія пов'язана з модернізацією виробництва через випуск нового продукту, хоч є найбільш ризиковою, оскільки вирішує дві задачі одночасно – створення нового продукту значно кращої якості та зменшення витрат на його виробництво.

Організаційними науково-виробничими структурами щодо випуску інноваційного продукту є переважно технопаркові підрозділи (інкубатори, технополіси, кластери науки та технологій), фінансово-промислові групи тощо.

Широке використання ринкових відносин вимагає від підприємств підвищення ефективності виробництва і конкурентоспроможних товарів та послуг на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, раціональних форм господарювання і мобілізації невикористаних резервів [1; 2; 3; 4].

Донецька область є великим господарським центром: її частка на території України складає 4,4%; випуск продукції у загальнонаціональному обсязі – 13%, що у 4,5 рази більше рівня 2000 р. [5]. На початок 2011 року в області було зареєстровано понад 85 тис. підприємств різних організаційно-правових форм господарювання. Вироблена ними валова додана вартість складала понад 100 млрд грн (11% загальнонаціонального обсягу). Валовий регіональний продукт області досяг 103,7 млрд грн, що у 1,78 разів більше 2005 року. У розрахунку на одну особу підприємства виробили продукту на 23 тис. грн, тобто у 7 разів більше, ніж 10 років тому.

Але регіон, як і Україна в цілому, не мають надлишкових природних ресурсів, які можна було б експортувати з метою послаблення кризового стану та поліпшення малоефективного національного господарства. Між тим країна має значний людський та науково-технічний потенціал, що може створити переваги у конкурентній боротьбі з іншими країнами. Ще залишається досить високим загальний рівень освіти і кваліфікації фахівців (за цим критерієм людського розвитку Україна посідає 20-те місце в світі).

Незважаючи на щорічний приріст випуску продукції (у порівнянні з 1995 р. обсяг збільшився у 15 разів), кінцеве споживання її у регіоні становить лише 40%, а решта – це проміжне використання. Щорічно підприємства області утворюють понад 25-30 млн т вторинної сировини і відходів виробництва, але тільки чверть їх використовується у подальшій переробці, що вдвічі нижче загальнонаціонального рівня. Принаймні лише 1/10 частина утворених відходів щорічно знищується або вивозиться на звалища, решта залишається на територіях міст та селищ, де розташовані підприємства. Тому вкрай назріла необхідність структурної перебудови господарства області у напрямку суттєвого збільшення підприємств переробної промисловості, систематизації роботи щодо економії сировинних й інших матеріальних ресурсів, підвищення ефективності використання робочого часу і нематеріальних благ.

Аналіз питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів на одиницю окремих видів промислової продукції свідчить про їх зростання в останні роки, що висуває для першочергового вирішення проблему суттєвих змін технологій

виробництва, впровадження інноваційних процесів, які в декілька разів зменшують матеріало- та енергоємність виробленої продукції.

Для визначення найкращого варіанту розподілу виробничих ресурсів за наявності великої кількості змінних факторів та обмежень використовується математичне (частіше лінійне) програмування [6, с. 6].

Продуктивність всіх ресурсів відображає виробнича функція, яка надає інформацію про внесок кожної одиниці змінного ресурсу (фактора) у виробництво загального випуску продукції. За допомогою цієї цільової функції можна визначити, якими витратами змінних ресурсів можливо досягти максимального обсягу випуску за певний період з урахуванням дії закону спадної віддачі.

Найбільш впливовими (за коефіцієнтом регресії) є такі: основні засоби виробництва ($K=0,969$), інвестиції в основний капітал ($K=0,99$), фінансування наукових і науково-технічних робіт ($K=0,994$), впровадження нових технологічних процесів ($K=0,76$) і чисельність найманих працівників ($K=0,72$). Виробнича функція, що враховує найбільш впливові фактори, має такий вид:

$$Q_{ВП} = 45579 - 0,22 \cdot K_0 - 843,8 \cdot ПЕ + 8,12 \cdot I + 332,3 \cdot ФН, \quad (1)$$

де K_0 – капітал основний у фактичних цінах, млн грн;

E – витрати електроенергії, млн. кВт-год.;

$ПЕ$ – використання паливно-енергетичних ресурсів, млн т умовного палива;

I – інвестиції в основний капітал, млн грн;

$Ч$ – чисельність працівників наукових організацій, тис. осіб;

$ФН$ – використання фінансових ресурсів на науково-технічні роботи, млн грн.

Безумовно, базовими ресурсами виробництва є основний капітал і праця найманих робітників. Збільшення цих факторів не призвело до очікуваного результату виробництва, тому що наявні основні засоби на підприємствах області зношені на 63,4%, а ті, що вводяться, недостатньо ефективно використовуються. Аналіз показав неоднакову динаміку обсягів і продуктивності цих ресурсів: за період з 2000 по 2010 роки обсяг основних засобів (первісну вартість) збільшено в 4,34 рази, а чисельність найманих працівників зменшено лише у 1,67 разів. Наявність основного капіталу господарств області доведено до 430 млрд грн, але залишкова вартість його складає лише одну третину, а у місті машинобудівників Краматорську – тільки 4,4%. Основна частина основних засобів (40%) зосереджена у промисловості, майже 17% – на підприємствах транспорту та зв'язку, стільки ж – у сфері обслуговування операцій з нерухомим майном оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям; але тільки 1,2% – у сільському та лісовому господарстві, рибальстві. В результаті цієї тенденції продуктивність капіталу за досліджуваний період збільшилась лише в 4,4 рази, а продуктивність праці – в 22,7 рази (рис. 1, 2).

Необхідність заміщення праці капіталом стає все більш актуальною, адже кількість трудових ресурсів області продовжує зменшуватися: чисельність

населення у працездатному віці складає 2,7 млн осіб (порівну чоловіків і жінок), що становить 68% всього населення регіону. У розрахунку на 1000 осіб працездатного віку припадає 659 осіб непрацездатного віку, у т.ч. молоді – 217, пенсіонерів – 442 особи.

Така ситуація пояснюється тим, що в регіоні все відчутніше скорочується очікувана тривалість життя (з 69,1 років у 1991 р. до 67,6 років у 2011 р.), і поширюється міграція населення (кількість вибулих у розрахунку на 1000 наявного населення досягла 12,1 осіб), що призводить до постійного зменшення економічно активного населення у віці 15-70 років (з 2383 тис. осіб у 2000 році до 2166 тис. осіб у 2011 році), відповідно зайнятого населення – з 2153 до 1983 тис. осіб.

За останнє десятиріччя чисельність найманих працівників зменшилась з 1,7 до 1,3 млн. осіб. Чисельність безробітних у працездатному віці збільшилась і досягла 183 тис. осіб. В цей період попит на робочу силу складав лише 2930 осіб, тобто навантаження на одне вільне робоче місце було на рівні 11 осіб, що висуває гостру проблему перекваліфікації та нового працевлаштування вивільнених працівників.

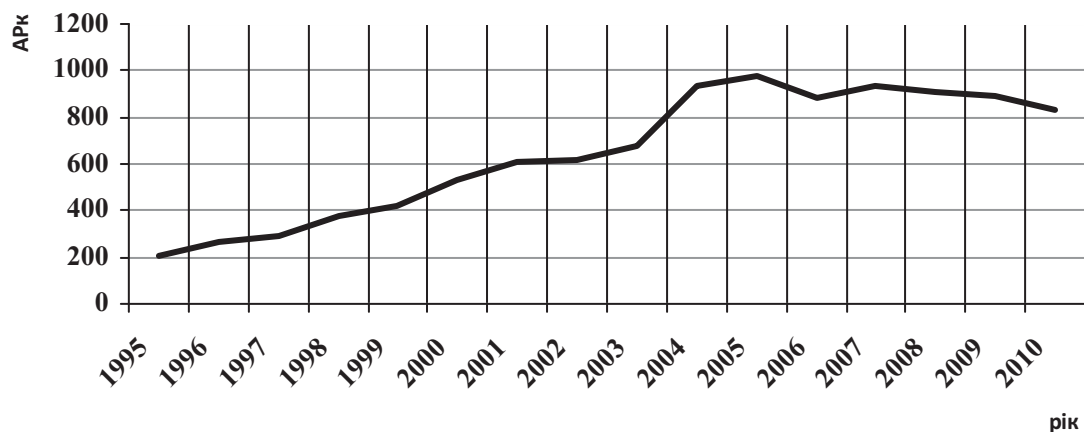

Рис. 1. Динаміка продуктивності основних засобів виробництва, тис. грн продукції / 1 млн грн капітали

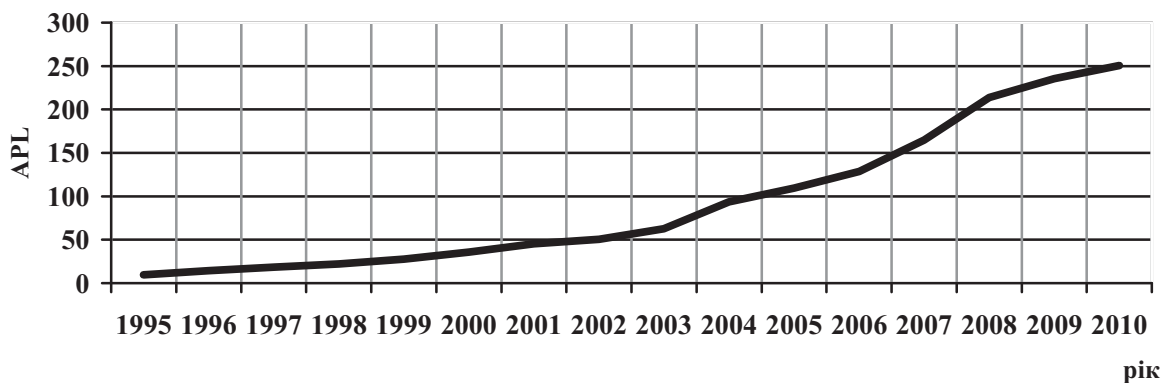

Рис. 2. Динаміка продуктивності праці, тис. грн на особу

Враховуючи, що в останні роки робітниками використовується лише 85% фонду робочого часу, а близько 300 тис. осіб працюють в умовах, що не

відповідають санітарно-гігієнічним нормам, можна стверджувати про наявність значних резервів підвищення продуктивності праці на підприємствах регіону. Але використання цих резервів недостатньо стимулюється рівнем доходу працюючих: індекс зростання реальної заробітної плати у відсотках до попереднього року постійно знижується – з 135-140% в період 2000-2005 рр. до 113% у 2010 р. До того ж має місце незадовільна і нестабільна динаміка інвестицій в нематеріальні активи регіону (рис. 3), зменшення працівників наукових організацій. Як наслідок, за останні 15 років впровадження нових прогресивних технологічних процесів у регіоні зменшилось майже у 4 рази (табл.1).

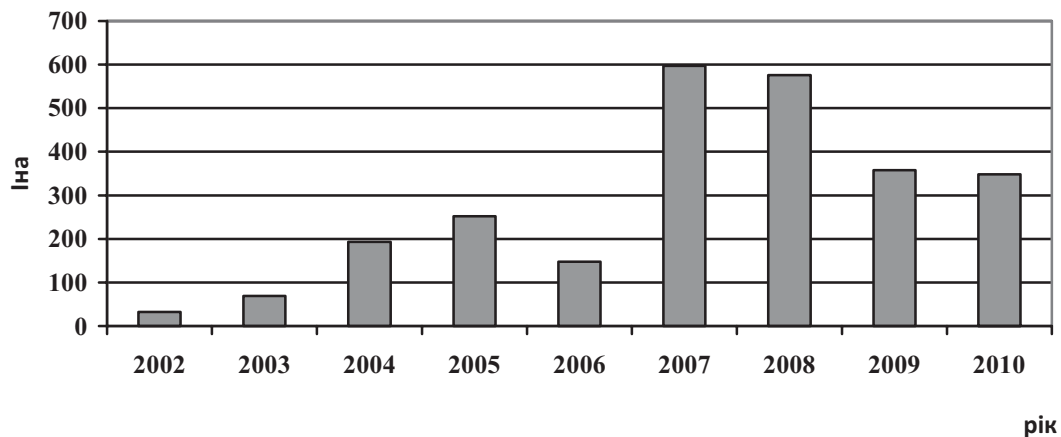

Рис. 3. Динаміка інвестицій в нематеріальні активи (I_{на}), млн грн

Кількість інноваційно активних промислових підприємств у 2010 році складала лише 10,6% загальної їх кількості, найбільша їх частка була у галузях виробництва коксу і продуктів нафтоперероблення (28,6%), електронного та оптичного устаткування (26,3%), виробництва транспортних засобів і устаткування (27,3%), виробництва машин (21,1% і хімічного виробництва 20%).

Таблиця 1

Динаміка чисельності наукових працівників і впровадження нових технологічних процесів

Показник	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	Рівень 2010 р. у порівнянні з 1995 р., %
Чисельність працівників наукових організацій, тис. осіб	18,2	13,6	10,7	7,8	42
Впроваджено нових прогресивних технологічних процесів	275	158	90	70	25

Загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції на підприємствах області у 2010 році складав лише 3,6 млрд грн, що у 1,6 разів менше рівня 2000 року (рис. 4).

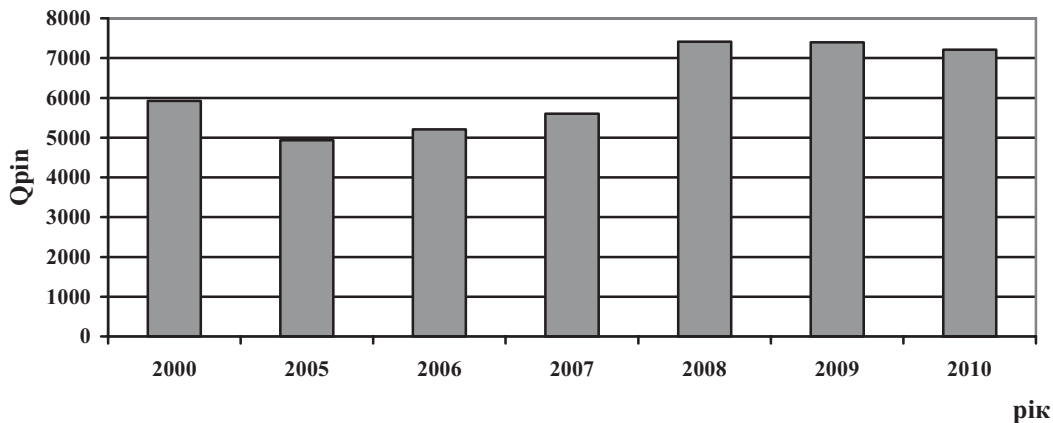

Рис. 4. Обсяг реалізованої інноваційної продукції (Q_{in}) у фактичних цінах, млн грн

Структура інноваційних витрат у промисловості області нині складає: 60,7% – на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, 26,2% – на внутрішні науково-дослідницькі роботи, 3,9% – на зовнішні НДР, 1,8% – на придбання інших зовнішніх знань, 7,4% – інші витрати.

Основну частину (98%) інноваційних витрат у 2010 році здійснено за рахунок власних коштів промислових підприємств, 1,8% склали кошти держбюджету і 0,2% – кошти місцевих бюджетів. Але не залучались кредити і кошти вітчизняних й іноземних інвесторів. Така політика призвела до того, що кількість використаних винаходів зменшилась з 188 у 2007-2008 рр. до 153 у останні роки, а використаних корисних моделей, навпаки, збільшилась за цей період з 128 до 211 од. Більш вразливим недоліком є використання раціоналізаторських ідей: їх кількість за названий період зменшилась з 4721 до 3639, тобто на 23%.

Це становище негативно відбивається на конкурентоспроможності регіональної продукції, особливо наукомістких товарів з високою доданою вартістю. Збільшення продукції та послуг, що створюються у інноваційному секторі регіональної економіки, має бути пріоритетним завданням владних органів регіону і виробничих компаній. Умовою вирішення цього стратегічного завдання є забезпечення раціонального партнерства влади, бізнесу та суспільних організацій у напрямку інноваційного розвитку: концентрації ресурсів на пріоритетних програмах, стимулювання інноваційних підприємств і раціоналізаторів, формування галузевих і регіональних стратегій цілеспрямованого інноваційного розвитку, модернізації інноваційної інфраструктури, закладів науки і освіти.

Важливішим ресурсом для розвитку господарської діяльності підприємств регіону є земельна площа, яка складає у області 2,6 млн га (з неї

79% – землі сільськогосподарського призначення, 7,5% – забудовані землі, 7,7% – ліси та лісовкриті площі), вода, повітря, інші природні блага. Але раціональне використання земельних ділянок все більш натикається на проблему забезпечення і ефективного споживання свіжої води: її обсяг постійно зменшується – з 3,4 млрд м³ у 1990 році до 1,4 млрд м³ у 2010 р. – та наявність викидів шкідливих речовин у повітря, які досягли 1,6 млн т (хоча зменшились за 20 років вдвічі).

Незважаючи на те, що за останнє п'ятиріччя капітальні інвестиції на ці заходи зросли у 1,5 рази і досягли майже 600 млн грн, а поточні витрати збільшились у 1,8 разів (до 1,7 млрд грн), процес фінансування заходів щодо підвищення якості води і повітря є проблемним. Тому ще більш актуальною постає завдання залучення інвестицій на охорону навколишнього природного середовища і розвідку нових запасів сировини, питної води тощо.

Для досягнення конкурентоспроможної економіки регіону необхідно сформулювати такі умови господарювання:

- максимально ефективно розміщувати нові підприємства і виробництва;
- сформулювати науково обґрунтовані механізми стимулювання ефективного використання наявних виробничих ресурсів і ресурсозбереження їх дефіцитних видів (енергії, газу, води тощо);
- впроваджувати інноваційні технології та процеси.

Для економічної системи регіону використання ресурсів буде ефективним тоді, коли вони залучені підприємствами у такій комбінації, яка повністю відповідає їх виробничим можливостям і мотивам (бажанню) випуску конкурентоспроможної продукції.

Висновок. Проведений аналіз наявних ресурсів на підприємствах Донецького регіону засвідчив низький рівень їх використання. Необхідна актуальна структурна перебудова регіонального господарства у напрямку збільшення підприємств переробної промисловості, стимулювання діяльності щодо економії енергетичних, сировинних й інших матеріальних ресурсів, підвищення ефективності використання робочого часу і нематеріальних активів.

Інноваційна стратегія розвитку господарства регіону потребує зміни технологій виробництва особливо у базових галузях промисловості та сільського господарства, будівництва, транспорту; впровадження інноваційних процесів у сфері послуг, створення нових робочих місць у депресивних містах та селищах, випуску нових продуктів легкої промисловості, зменшення проміжного споживання благ у галузях металообробки та машинобудування, залучення інвестицій в оновлення житлового фонду та охорону навколишнього середовища. Місцевим органам влади необхідно вдосконалити стратегічну програму розвитку економіки з урахуванням науково-технічного прогресу, раціональних форм господарювання і мобілізації невикористаних резервів.

Список літератури

1. Амоша А. И. Комплексное освоение угольных месторождений Донецкой области: монография / А. И. Амоша, В. И. Логвиненко, В. Г. Гринев. – Донецк: НАН Украины; Ин-т экономики пром-ти, 2007. – 216 с.
2. Поважний О. С. Інвестування / О. С. Поважний. – Донецьк: ДонДУУ, 2006. – 103 с.
3. Поважний С. Ф. Виробничий менеджмент / С. Ф. Поважний. – Донецьк: ДонДУУ, 2008. – 345 с.
4. Булеев И. П. Трансформация общества и экономика: опыт и перспективы: монография / И. П. Булеев. – Донецк: НАН Украины; Ин-т экономики пром-ти, 2006. – 336 с.
5. Статистичний щорічник Донецької області за 2011 рік // Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Донецькій області. – Донецьк, 2012. – 511 с.
6. Чепурницкий В. С. Исследование операций на основе стандартных программ / В. С. Чепурницкий, А. В. Чесноков. – М.: Московский горный университет, 2002. – 121 с.
7. Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Портер; пер. с англ. – СПб.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 123 с.

УДК 658.114

**ІНВЕСТИЦІЙНА СТРАТЕГІЯ В УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ
МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ****Зайцева І. Ю.,**

д.е.н., зав. кафедри «Фінанси»

Української державної академії залізничного транспорту

Савченко М. С.,

магістр кафедри «Фінанси»

Стаття присвячена питанням, пов'язаним з розвитком науково-теоретичних положень, розробкою та обґрунтуванням методичних і практичних рекомендацій з формування інвестиційної стратегії виробничого підприємства машинобудівної галузі в контексті реалізації стратегії розвитку.

Ключові слова: *інвестиційна стратегія підприємства, розвиток, інноваційно-інвестиційний потенціал підприємства, стратегія збалансованого сталого розвитку.*

Статья посвящена вопросам, связанным с развитием научно-теоретических положений, разработкой и обоснованием методических и практических рекомендаций по формированию инвестиционной стратегии производственного предприятия в контексте реализации стратегии развития.

Ключевые слова: *инвестиционная стратегия предприятия, инновационно-инвестиционный потенциал предприятия, развитие, стратегия сбалансированного устойчивого развития.*